

ПОНЯТТЯ, ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ

У статті проведено аналіз тенденцій законодавчого закріплення норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти життя особи в Кримінальних кодексах УСРР 1922, 1927 років та Кримінальних кодексах України 1960, 2001 років, а також: розглянуто окремі проблемні питання кваліфікації цих злочинів за чинним Кримінальним кодексом України.

Відповідно до Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має право на життя. Тому кримінально-правова охорона права на життя не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

У зв'язку з прийняттям Кримінального кодексу (далі - КК) України 2001 року виникло чимало як теоретичних питань, так і питань його застосування на практиці, зокрема й щодо злочинів проти життя особи. Спірні моменти виникають і

при кваліфікації цих злочинів, наприклад, мають місце розбіжності у кваліфікації на теоретичному рівні, а також у правозастосовчій практиці. Тим більше що прийнята 7 лютого 2003 року Постанова Пленуму Верховного Суду України стосовно злочинів проти життя та здоров'я не виключає неоднозначного тлумачення чи застосування норм чинного КК України.

Якщо простежити закріплення норм, що встановлюють відповідальність за злочини проти життя в українському законодавстві, то всі вони набули певного юридичного оформлення і система-

тизації в радянському кримінальному праві в Кримінальних кодексах УРСР 1922, 1927, 1960 років.

У КК УСРР 1922 року всі злочини проти життя були об'єднані під терміном убивство, тобто навіть такі види злочинів, як вигнання плоду зі згоди матері чи штучне переривання вагітності, сприяння чи підбурювання до самоубивства неповнолітньої особи вважалися вбивством [1]. Нормативного визначення вбивства, на відміну від чинного КК, ще не існувало. Досить цікавими були кваліфіковані склади умисного вбивства. Так, убивство вважалось кваліфікованим, якщо воно скоювалося: з користі, ревнощів та інших низьких мотивів; особою, обов'язком якої була особлива турбота про вбитого; з використанням безпомічного стану вбитого. Досить незвичним серед цих кваліфікованих складів злочинів є вбивство з низьких мотивів. За коментарем до КК РРФСР 1927 року під низькими мотивами слід розуміти «помсту, хуліганські мотиви, бажання позбавитися людини» [2]. За словами М. Шаргородського, «наявність великої кількості кваліфікуючих обставин, в тому числі за суб'єктивною стороною складу, ще й такого широкого, як низькі мотиви, з віднесенням до низьких мотивів хуліганства, створила таку ситуацію, що для статті, що передбачала цей вид убивства, залишилася дуже невелика сфера застосування» [3]. Саме тому, на мою думку, її не було включено до КК 1960 року. У КК 2001 року значно менше норм, що відображають такі елементи суб'єктивної сторони умисного вбивства, наявність яких важко перевірити на практиці. Проблематичним залишається хіба що умисне вбивство з хуліганських мотивів, адже природу хуліганських мотивів ще досі досліджено не повністю.

Цікавим є те, що приміткою до статті, яка передбачала відповідальність за умисне вбивство, встановлювалося, що вбивство, скоєне за напоянням убитого із співчуття, не карається. Цю примітку було згодом виключено на підставі Постанови Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету від 03.01.1923 року «Про зміни і доповнення деяких статей УК УСРР», оскільки таке законодавче закріплення могло призвести до зловживань, адже перевірити наявність співчуття дуже важко.

У Кримінальному кодексі УРСР 1927 року статті, які містять норми щодо злочинів проти життя, практично не було змінено [4]. До кваліфікуючих ознак умисного вбивства було додано умисне вбивство жінки, що явно перебувала в стані вагітності.

Новим етапом законодавчого закріплення норм злочинів проти життя стало прийняття Криміналь-

ного кодексу України 1960 року. У ньому були суттєво змінені норми попередніх кодексів шляхом включення додаткових кваліфікуючих ознак або редакційних змін до диспозицій статей, змін санкцій статей, криміналізації або декриміналізації окремих злочинів. Позитивним з точки зору юридичної техніки у КК 1960 року було запровадження назв статей, які дають змогу краще орієнтуватися серед злочинів проти життя і стисліше формулювати той чи інший склад злочину.

Учинному Кримінальному кодексі України норми щодо злочинів проти життя розміщено в Розділі II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи». Незважаючи на те, що людина і її життя є в Україні найвищою соціальною цінністю, цей розділ чомусь розміщений після Розділу «Злочини проти основ національної безпеки України». Як зазначає В. І. Борисов, «розробники проекту КК, що готувався за завданням Кабінету Міністрів України, виявили достатню принциповість у питанні про місце Розділу «Злочини проти основ національної безпеки України». Призначення цього розділу більш значуще, ніж захист інтересів держави. Мова йде про захист України як певної соціальної спільноти людей, що проживають на одній території і зацікавлені в своєму суверенітеті, збереженні форми державного правління, цілісності та недоторканості держави. Зазначені цінності є складовими поняття «основи національної безпеки». Крім того, тільки в суспільстві, де забезпечено національну безпеку, можливе реальне забезпечення захисту прав людини і громадянина» [5]. Проте, на мою думку, таке розміщення розділів є свідченням того, що примат держави над людиною все ще зберігається. Наприклад, Особлива частина КК Російської Федерації розпочинається з норм злочинів проти життя і здоров'я (Глава 16), а не з норм злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави, які передбачені Главою 29 [6].

За характером об'єктивної сторони злочини проти життя у КК України 2001 року поділено на дві групи: вбивства і доведення до самогубства.

КК України 2001 року терміном убивство позначає як умисний різновид заподіяння смерті іншій людині, так і необережний різновид такого позбавлення життя, що, на мою думку, є неправильним. Ст. 115 чинного КК України визначає, що вбивство – це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Якщо відобразити це визначення у формулюванні Ст. 119 чинного КК України, яка передбачає «вбивство через необережність», то назва згаданої статті виглядатиме так: «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині через необережність», що є неможливим.

Тому коректнішим є підхід, закріплений у КК Російської Федерації, де термін «убивство» вживається лише для позначення умисного діяння, а для «необережного вбивства» вживається «позбавлення життя з необережності» [7]. Такий підхід був розроблений ще М. Шаргородським, який під убивством пропонував розуміти лише умисне спричинення смерті й не відносити до нього необережне позбавлення життя людини [8]. Хоча, наприклад, А. Піонтовський дотримувався думки, що вбивством є протиправне як умисне, так і необережне позбавлення життя людини [9].

Серед усіх злочинів проти життя вбивство є найнебезпечнішим. Тому відповідальність за цей злочин глибоко диференційована з урахуванням форми вини, обставин, які підвищують чи зменшують ступінь суспільної небезпеки вбивства. У санкціях норм Особливої частини КК України 2001 року знайшло відображення те положення, яке було закладене ще на початку розробки проекту чинного КК України - гуманізація системи покарань. Вона виражається в тому, що, по-перше, всі санкції побудовано за схемою - від менш суворих до більш суворих покарань, по-друге, характерною рисою Особливої частини КК України 2001 року є зниження меж покарань, що передбачають позбавлення волі, і введення до санкції покарань, альтернативних позбавленню волі.

Питання кваліфікації злочинів проти життя достатньо глибоко і всебічно охарактеризовано в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі - Постанова Пленуму Верховного Суду України). Проте деякі неточності в кваліфікації все ще лишилися, тому в майбутньому їх необхідно усунути.

Неоднозначні підходи до кваліфікації можна простежити на прикладі кваліфікації умисного вбивства двох і більше осіб. Заслугове на увагу ситуація, коли умисел особи був спрямований на позбавлення життя двох або більше осіб і злочин не був доведений до кінця з причин, що не залежали від її волі, але вдалося позбавити життя одного потерпілого. Правозастосовча практика, узагальнена ще в Постанові Пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» від 1 квітня 1994 року, стояла на позиції, що вчинене слід кваліфікувати як вбивство відповідно однієї особи та замах на убивство кількох осіб. Логічнішою виглядає кваліфікація цієї ситуації як необережне вбивство та замах на вбивство двох і більше осіб, що краще відображає спрямованість умислу потерпілого. Однак чинна Постанова Пленуму Верховно-

го Суду ніяким чином не врегулює дане питання, тому, очевидно, практика йтиме усталеним шляхом.

Аналогічні проблеми виникають при кваліфікації умисного вбивства жінки, яка очевидно для винного перебувала у стані вагітності, коли потерпіла в стані вагітності насправді не була, а мала місце так звана помилка в особі потерпілої, тобто замість вагітної жінки було позбавлено життя іншу жінку. У правозастосовчій практиці загальним орієнтиром для таких ситуацій був аб. 2 п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 року, де було сказано, що такі дії особи слід кваліфікувати як некваліфіковане вбивство і замах на вбивство вагітної жінки. Водночас з теоретичної точки зору можливі й інші підходи до кваліфікації, зокрема, розглядати заподіяння смерті іншій людині, а не вагітній жінці, як необережне вбивство, а спрямованість відповідних дій особи розглядати як замах на умисне вбивство жінки, що перебувала у стані вагітності. Проте, як і в попередньому випадку, кваліфікації такої ситуації чинною Постановою Пленуму Верховного Суду не передбачено.

Досить активно в літературі аналізується такий кваліфікований вид умисного вбивства, як умисне вбивство на замовлення, яке чинний КК України успадкував ще від КК 1960 року, проте на даний момент воно є досить актуальним. На думку деяких науковців, незважаючи на те, що з точки зору особливостей криміналістичної характеристики і необхідності створення відповідної методики розслідування такі вбивства можна розглядати як окрему категорію злочинів, вводити додаткову кваліфікуючу ознаку до КК України все-таки не потрібно. Такі вбивства мають розглядатися лише як різновид скоєння вбивства з корисливих мотивів [10]. Можливо, справді доцільно викласти п. 6 ч. 2 Ст. 115 КК України у такій формі: «умисне вбивство, скоєне з корисливих мотивів, а також на замовлення» - за аналогією до КК Російської Федерації [6].

Проте, у зв'язку з наявністю в КК України вказівки на таку кваліфікуючу ознаку умисного вбивства, слід встановити співвідношення вбивства, скоєного на замовлення, і вбивства з корисливих мотивів. Видається, що між нормами, передбаченими відповідно п. 6 ч. 2 Ст. 115 та п. 11 ч. 2 цієї ж статті існує співвідношення частини і цілого. Тобто вбивство за винагороду, скоєне з корисливих мотивів, належить кваліфікувати лише за п. 11 ч. 2 Ст. 115 КК України, на відміну від того, як це передбачено Постановою Пленуму Верховного Суду України (аб. 4 п. 15).

Як бачимо, нова Постанова Пленуму Верховного Суду України щодо злочинів проти життя та

здоров'я вирішила далеко не всі проблемні питання кваліфікації цих злочинів, тому перед правозастосовчою практикою та наукою кримінального права постає завдання розробки однозначних підходів до застосування норм чинного КК

України в майбутньому. Тобто незважаючи на те, що чинний КК України є прогресивнішим порівняно з Кримінальними кодексами 1922, 1927, 1960 років, резерви для вдосконалення кримінально-правових механізмів захисту життя ще не вичерпано.

1. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР- К.: Вища школа, 1996.- Т. 1- С. 480-481.
2. Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий.-Москва: Юр. изд-во НКЮ СССР, 1944.-С. 187.
3. Шаргородский М. Преступления против жизни и здоровья.- Москва: Юр. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948.- С. 206.
4. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР- К.: Вища школа, 1996.- Т. 2- С. 350-351.
5. Борисов В. І. II Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Питання застосування нового Кримінального кодексу України» (25-26 жовтня 2001, Харків, Україна).- Київ-Харків, 2002.- С. 101.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Ю. И. Скуратов, В. М. Лебедев- Москва: Норма-Инфра, 1999.- С. 223.
7. Там само- С. 247.
8. Шаргородский М. Преступления против жизни и здоровья.- Москва: Юр. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948.- С. 194.
9. Курс советского уголовного права / А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе- М., 1971.- Т. 5.- С. 21.
10. Бояров В. І. II Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Питання застосування нового Кримінального кодексу України» (25-26 жовтня 2001, Харків, Україна).- Київ-Харків, 2002.- С. 122.

У. Карпа

THE CONCEPT, GENERAL CHARACTERISTICS AND PECULIARITIES OF QUALIFICATION OF CRIMES AGAINST LIFE OF A PERSON

This article presents the analysis of the tendencies of legislative regulation of the norms that set up the responsibility for crimes against life of a person in Criminal Codes of the USSR adopted in 1922, 1927 and Criminal Codes of Ukraine adopted in 1960, 2001. It also deals with some problems of qualification of these crimes according to the valid Criminal Code of Ukraine.